

Galba (Ag. iv, 10), i en Joana de Pinós, a. 1484 («fins fui en casa»; també «fins assí», BSAL VIII). Abunda, de tota manera, en textos segurs des de mj. S. xv: «roden entorn / del cremell / fins que s'hi cremen», *Spill* (v. 205); «fins al vespre i fins que o fins a tant en el *Li. Eleg.* de Joan Esteve (c. 1472, h11, g-8). Però la primera datació precisa és de 1322 en doc. cancellesc, on es combina amb el tradicional *tro que*: «no l'han volguda donar *tro fins que* la an mostrada al senyor rey», Finke (*Acta Ar.* III, 407).

En particular, JoMartorell (per al qual (*en*)tró ja només és cosa del passat) ens mostra *fins a* cada pas, en tota la seva varietat d'usos, i molt d'acord amb la normativa moderna: «Ab los cabells larcs fins a les spatles, e la barba *fins a* la cinta, tota blanca»; «dos cavallers, qui parents eren de la mare e del fill, levaren la adolorida Comtessa de terra, e en braços la portaren, *fins al* portal de la ciutat»; «Phelip respós que li n'fehia infinides gràcies, que bé iria *fins a* la posada»; i ja deslligat de la funció locativa: «aquells qui tenien bons cavalls, *fins a* dar-los de les lances, per los costats, aplegaven», «la mia fama clara és, car *fins* ara sens crim he viscut» i «detingueren-se *fins que* fonc lo dia clar» (Ag. I, 21, 65, 358; II, 245; III, 3; I, 23).

I encara d'altres usos, més excepcionals (comprovats en l'ed. princeps): «Tirant --- i xqué --- ab totes les dames, e allí dansaren *fins per bon espai*» (Riq., p. 660, cap. 226), on (si no hi ha anacolut de dues construccions temporals, cf. infra *fins a tant*), podria entendre's que ja apunta la innovació moderna d'usar *fins* adverbialment amb el paper d'*adhuc*, que és el que ja es veu més clar en «havian de menjar los cavalls, los gats, *fins a* les rates» (cap. 99, Riq., 227); «tots quants presoners hi havia, tots menjaven aquell dia en taules perquè honrassen la festa: *fins* als rocins volgué Tirant que en aquella hora tots menjassen civada mesclada ab pa» (Ag. II, 283; Riq., 517, malament *fins els NCL* III, 181); la diferència amb l'ús innovat modern com a adverbi només està que amb aquest paper s'usa *fins* sense la *a*. Des de fi del segle apareix en massa i pertot: p. ex. un doc. de 1527 (*BABL* IV, 379) o una crònica eivissenca de 1507, on tenim la variant *fins en*:² «--- a Gènova, o allà ahon los ape<r>rà, de comprar e fer venir *fins en* docentes rodelles» (Macabich, *Feudalismo*, 40).

Una de les combinacions més elaborades i duradores fou *fins a tant que* (combinació amb *a tant*, *a tant que*, 'a tal punt, tan llargament', cf. fr. *tant que* id.). Ja l'hem vista en JoEsteve, i n'hi ha lleus variants en textos no gaire antics, però segurament encara del S. XIV: «si per plant --- la dona nostra --- pogués tornar de mort a vida, tota la gent vos aydaria tant a plànyer, *fins tant que* retornaria de mort a vida», *Filla de Costantí* (*NCL* XLVIII, 64); i en alguna part, potser no gaire antiga, del *Consolat*: «les seguretats que s'faran no puxen aver efecte algú, ne vàleguen, *fins a tant* los preus de tal seguretat sien integrament pagats» (ed. Moliné, p. 222).

Ho trobem sovint en el *Tirant* de Martorell: «jamés la mia ànima no haurà repès *fins a tant* que la mia mà

dreta, sanganosa e cruel, haïa fet morir aquells que malament scamparen la sanc de aquell gloriós e strenu cavaller», «lo príncep de Gales manà a tots los seus no s'i acostàs negú per departir-los, *fins a tant que* lo hu fos vençut», «parlaren de moltes coses, *fins a tant que* lo Emperador volia sopar» i també amb valor conjuntiu, però sense el *que*: «promet en poder de vosaltres, com a cavaller que só, de jamés tornar en la inia terra *fins a tant* yo haja combatut un cavaller a tota ultrança» (Ag. I, 185; II, 21; I, 190; i encara dos o tres més en *DAG* i *AlcM*). A la inversa es digué també *tant fins*: «yo gordaré bé què negú no vèga eqèstes letras *tant fins que* é l sia vençut», «ya més no me'n poria exir *tant fins que* yo sàpia què esdevindrà d'eqèsta», Reixac (*Q.*, 4.16, 13.32).³

Continuà això després molt vivaçment (*fins tant*, carta ross. de 1587, RLR LIII, 412, veg. context en *espeegar DESEMPALLEGAR*). I en els més genuïns escriptors moderns, els uns així mateix, d'altres en una variant *fins i a tant* (o *fins i tant*): «posat, alguns dias después, lo batall, tocava la Tomasa --- en lo toc de las oracions, *fins y tant que*, tenint ja la maça, comensà a tocar las horas y demés, ab lo batall», B. de Maldà (*Exc.*, p. 156); i molt freqüent en els homes de *L'Avenç*, Coromines i Maragall: «criteri i judici personals, en lo qual deixava una amplitud que --- admirava, *fins i a tant que* no es travessés la línia terminal d'aquests, que llavors --- deia no, i barrava senzillament el pas», Maragall (*Manyé i Fl.*, 191, O. C. 1960, I, 905b).

A part d'això, trobaríem un ample repertori modern en escr. Renaix., amb tota mena d'usos: «Amarant de llàgrimes la glassada mà que *fins* llavors l'havia retingut ab amor», Noller (*Pap.*, 222); «*fins* aleshores li havia semblat un niu, un niu d'oriols, arrebaçat pel torb», Pons Mass. (*Trascant*, 13);⁴ «Pírene mor, y Alcides li alça un mausoleu de roques al extrem de la cordillera, allargant-la *fins a* la mar», Verdager (*Atl.*, p. 40).⁵

En fi, en data més recent, es produeix la metamòrfosi de l'ús de prep. en adverbi, amb el significat de 'adhuc': ja hem vist que la cosa a penes apunta en JoMartorell i en tenim un cas força clar en un text val. del S. xvi (*Colloqui de les Dames*), però no l'acull cap dicc. (ni Lab., 1888, només Escrig, 1851), si bé ja l'usen Rubió i Ors (1841) i Verdager: «rema d'ayre y, de sobte amorosides, / *fins* l'ajuden les ones, entenides / de veure'l tan hermós, agonisar», «un torb de brases --- estanya la conca: / *fins* les marines vores, franja d'argent d'Espanya / les renillantes ones pledegen a les mars» (*Atl.*, 32, 56); «*fins* sembla estrany que la traça d'una mare s'improvise tant de sopte», Pons Mass. (*Trascant*, 13), «Mes, què sabia en Lluís --- si *fins* ell ignorava que'ls carlins eren fora d'Olot!», Bosch de la Tr. (*Lena*, 228). Més sovint, avui, *fins i tot* [S. xx].

Pel que fa a la dialectologia moderna, avui l'ús de *fins* resta viu en tots cinc dominis dialectals, si bé és veritat que en el Princ., etc., li va fer forta concurrència el castellanisme *hasta*: des de c. 1915 es reaccionà